

Egy emberöltő sikerei és gondjai a magyar felsőoktatásban¹

Bazsa György

A felsőoktatás folyamatát nem szokás emberöltőkben mérni, de adódhat olyan helyzet, amikor ez indokolt. A magyar felsőoktatásban még itt van, de már letette a vezetői lantot az a garnitúra, amelynek tagjai negyed századdal ezelőtt és még sokáig, többen majdnem máig fontos posztokon meghatározó szereplői, tervezői és végrehajtói voltak a társadalmi rendszerváltással összefüggő felsőoktatási rendszerváltásnak. A történet természetesen nem elsősorban róluk szól, de nélkülük nem ilyen lett volna.

Mérleget mások is vontak erről az időszakról (Polónyi, 2013). Minden hasonló összegzésben szubjektív elemek is érvényesülnek, még akkor is, ha az döntő mértékben tényekre, adatokra, dokumentumokra, idézetekre támaszkodik. A jelen tanulmány sem lehet – és vállaltan nem is – kivétel ez alól. Serkenteni, sőt provokálni akarja az olvasót: ítélje meg maga is, s ha módja van, tegyen a további sikerekért és segítsen a gondok megoldásában.

A címben *sikerek* és *gondok* szerepelnek. A siker logikai ellentéte a kudarc, de a szerző határozottan úgy véli, felsőoktatásunk negyedszázadát elsősorban sikerek és nem kudarcok jellemzik. Ám kétségtelen, hogy a sikerek mellett számos és jelentős *gond* jelentkezett kívülről és keletkezett belülről, amelyek egy részét a rendszer vagy az idő megoldotta, míg mások ma is megvannak és megoldásra várnak.

A rendszerváltás a magyar felsőoktatásban lényegesen simábban és eredményesebben zajlott le, mint a magyar társadalom sok területén vagy akár annak egészében. Felsőoktatásunk maga készítette elő és – megfelelő kormányzati és jogi háttérrel – vitte végbe a maga rendszerváltását: leépítette az új idők és a váltás követelte elemeket, de megőrizte európai hagyományait és bevált értékeit, válaszolt a kihívásokra és felépítette a társadalmi fejlődés megkövetelte új valóságát.

¹ A Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete (FDSZ) 25 éves jubileumán, 2013. október 7-én tartott előadás átszerkesztett változata: <http://www.fdsz.hu>

A felsőoktatás meglehetősen bonyolult rendszerének emberöltőjét most tíz metszetben tekintjük át. Ezek biztosan a legfontosabbak közé tartoznak, de még így sem állítható, hogy ezzel teljes képet adnak. Íme, a szubjektív válogatású lista – 10 *siker*, 10 kisebb-nagyobb *gonddal*.

1) Három önálló törvény a felsőoktatásról – előzményekkel

Felsőoktatásunk 1993-ban kapott először önálló törvényt, amit azóta kétszer is újabb törvény váltott fel (nem szólva a százat is meghaladó kisebb-nagyobb módosításról), de érdemes visszatekinteni, milyen, a törvények bevezetőjében megfogalmazott elvek szabályozták és szabályozzák (felső)oktatásunkat. Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény² bevezetőjét az 1990. évi XXIII. törvény³ szinte kizárólag a *szocialista* jelző törlésével vagy helyettesítésével módosította⁴:

„A Magyar Népköztársaságban az oktatás az általános műveltség és a szakmai ismeretek megszerzését és bővítését, az ifjúságnak, valamint a tanuló felnőtteknek ~~szocialista~~, demokratikus humanista szellemű, ~~az igaz hazafiság és a nemzetköziség eszméit~~ értvényesítő nevelését szolgálja.”

A *szocialista* jelző törlése mögött természetesen jelentős, elsősorban politikai tartalmú változások álltak, így az ideológiai tárgyak, az orosz nyelv kötelezőségének eltörlése, a politikai szervezetek kivonulása. Az itt hely hiány miatt hosszabban nem idézett, meghatározó részek változatlansága azonban azt igazolja, hogy a magyar felsőoktatás egy folytonos – sok évszázados – európai akadémiai ethosz szellemében élt és működött, elég volt, ha arról csak az ideológiai indíttatású elemeket választotta le a rendszerváltás. Ebben a felsőoktatás döntő többsége egyetértett, sőt igényelte azt, és ez nagyban segítette rendszerváltásának durva törésektől, káros feszültségektől, szervezeti, személyi és tartalmi összeomlástól mentes megvalósítását. Nem kis szerepe volt ebben az 1988-ban 19 egyetemi rektor által megalakított Magyar Rektori Konferenciának, amely felismerte és akkor sikeresen tudta védeni és érvényesíteni a felsőoktatás – nem öncélú, hanem a társadalom szempontjából fontos – érdekeit és értékeit.

A bevezetőkben tükröződő szemlélet

A három önálló felsőoktatási törvény preambuluma önmagáért beszélő szemléletváltásokat tükröz. Az olvasó is érzékeli a három bevezető üzenetét, a köztük lévő jelentős eltéréseket.

2 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8548>

3 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8679>

4 A törvénykezési eljárásban szokásos tipográfia szerint az áthúzás a törölt, az aláhúzás az új szövegrészeket jelöli.

A magyar felsőoktatás első önálló törvényi szabályozásának alapját az alkotmányos emberi jogok, az európai egyetemek Magna Chartája, valamint a társadalmi és a nemzeti lét jobb feltételeinek megteremtése iránti igény alkotja. Ennek érdekében szabályozza e törvény a felsőoktatási intézmények rendszerét, működését, autonómiáját, az állam szerepvállalását; rendelkezéseivel biztosítva a tanítást, a tanulást, a tudomány és a művészet szabadságát. A felsőoktatás, mint kiemelt jelentőségű ágazat iránt az Országgyűlés különös felelősséget érez, ennek szellemében mindent megtesz annak érdekében, hogy a megfelelő korosztályból a felsőoktatásba bekerülő hallgatók létszáma a fejlett demokratikus társadalmakban elért szintre emelkedhessék. (1993)

Az Országgyűlés annak érdekében, hogy a Magyar Köztársaság Európai Unióhoz történő csatlakozásával a magyar felsőoktatás az Európai Gazdasági Térség felsőoktatási rendszerének részeként a megváltozott körülmények között úgy legyen képes ellátni a korszerű ismeretek létrehozásában, közvetítésében és átadásában, a társadalmi kohézió, a fenntartható fejlődés érdekében, a nemzetközi versenyképesség, a technológiai innováció kívánatos mértékének fenntartásában kijelölt feladatait, hogy – hagyományai és az európai egyetemek Magna Chartájában rögzített szellemi értékek megőrzése mellett – javuljon versenyképessége, erősödjék az oktatással, a kutatással és a gazdasággal való együttműködésének hatékonysága, a képzés minősége, a társadalom, a gazdaság és a környezeti fenntarthatóság igényeihez, a költségvetés feltételeihez való alkalmazkodás képessége, megvalósuljon a hallgatói és oktatói mobilitás, növekedjen a hallgatói esélyegyenlőség, továbbá, hogy a felsőoktatási rendszer és az egyes intézmények működésében a tanulás, tanítás, tudományos kutatás szabadsága, valamint a minőségre való törekvés folyamatosan és egyre fokozottabban érvényesüljön, a következő törvényt alkotja. (2005)

Az Országgyűlés a nemzet iránt érzett felelőssége tudatában, az Alaptörvényben foglalt hitvallás szerint egyetértve a nemzet lelki és szellemi megújulásának szükségességével, bízva az egyetemi polgárrá váló fiatal nemzedékek elhivatottságában, továbbá azt a hitét kinyilvánítva, hogy gyermekeink és unokáink tehetségükkel, kitartásukkal s lelkierejükkel ismét felemelik Magyarországot, a nemzeti felsőoktatás szabályozására új törvényt alkot. (2011)

A szerző abban látja a legfeltűnőbb különbséget, hogy míg az első kettőben alapelvként és tételesen megjelennek az alkotmányos emberi jogok, az oktatás, a tanulás, a kutatás szabadsága, az autonómia, európai kötődésünk, a minőség, a hozzáférés szabadsága és bővítése, felsőoktatásunk legfontosabb társadalmi funkciói, addig a legutóbbi törvény – címében is jelezve – egy általános nemzeti lelki és szellemi megújulásra szűkül, de nem szól annak tartalmáról. Feltűnő, hogy a mai törvényhozók nem önmaguk, csak az utánuk jövők nemzedékében bízva hisznek az országnak – ezek szerint a közel jövőben nem várható – felemelkedésében.

A legalább ennyire fontos elemek és különbségek természetesen a törvény teljes szövegében, majd az abból következő jogszabályokban és végül azok végrehajtásában keresendők és találhatóak. Ezek értelemszerűen nagyban járultak/járulnak hozzá az elért sikerekhez vagy okoztak/okoznak komoly gondokat.

2) Autonómia sor(s): oktatás/kutatás – szervezet – személy- ügyek – hallgatók felvétele – gazdálkodás

Az autonómia – ami már az 1993-as törvény előszavában megjelenik, a 2005-ösben tételesen és részletesen kibomlik – hagyományosan kulcskérdése a felsőoktatásnak.

A rendszerváltás utáni útkeresésben felsőoktatásunk is sokféle segítséget és tanácsot kapott. A *Citizens Democracy Corps* nevű amerikai civil szervezet – Derek Bok, a Harvard University huszonkét éven át volt elnöke vezetésével – körültekintően elemezte a helyzetet. 1991-es elemző összeállításukban így üzennek nekünk az egyetemi önállóságról, az autonómiáról:

- Nincs olyan átfogó terv [Magyarországon], amely a felsőoktatás céljait, azok fontossági sorrendjét meghatározná; ellentmondásokkal telített a kormány szerepe és az egyetemi önállóság biztosítékainak rendszere.
- Helyeseljük az elkötelezettséget az egyetemi önállóság megteremtéséért. Újra és újra bebizonyosodott, hogy erős oktatási rendszer kialakulásának alapja az egyetemek függetlensége az államtól.
- Az európai mintát követve a rektorokat és a dékánokat professzorokból és hallgatókból álló egyetemi és kari tanácsok választják rövid (3 éves), megújítható időtartamra. A költségvetést és a tantervet a tanácsnak kell elfogadnia.

Ha most két évtizedet és – a szerzőket tekintve – egy földrészt ugrunk, akkor Helene Nazaré, a *European University Association* (EUA) elnökét idézhetjük, aki az autonómia mai európai felfogását foglalta össze 2012 októberében Debrecenben a Magyar Rektori Konferencia plénuma, az azon beszédet is mondó Orbán Viktor miniszterelnök előtt:

1. táblázat. Felsőoktatási intézményi autonómia kívánatos elemei

EUROPEAN UNIVERSITY ASSOCIATION – STRONG UNIVERSITIES FOR EUROPE EURÓPAI EGYETEMI SZÖVETSÉG – ERŐS EGYETEMEKET EURÓPÁNAK
Organisational – Szervezeti
Selection procedure / criteria for rector – <i>Rektorválasztás és kritériumai</i>
Dismissal / term of office of rector – <i>A rektori megbízás időtartama és megszűntetése</i>
Inclusion / selection of external members in governing bodies – <i>Külső tagok bevonása, választása a döntést hozó testületekbe</i>
Deciding on academic structures – <i>Döntés az oktatási/ kutatási szervezetről</i>
Creating legal entities – <i>Jogi személyek (szervezetek) létrehozása</i>
Financial – Pénzügyi
Length / type of public funding – <i>A közfinanszírozás típusa és tartalma</i>
Keeping a surplus – <i>Megtakarítások megtartása</i>
Borrowing money – <i>Hitelfelvétel lehetősége</i>
Owning buildings – <i>Ingatlanulajdonlás</i>
Charging tuition fees for national / EU students – <i>Hazai és EU-hallgatók tandíjének megállapítása</i>
Charging tuition fees for non-EU students – <i>Nem EU-hallgatók tandíjének megállapítása</i>
Staffing – Személyzeti
Staff recruitment procedures – <i>Munkatársak felvételének eljárásrendje</i>
Staff salaries – <i>A munkatársak fizetése</i>

Staffing – Személyzeti

Staff dismissals – *Munkatársak elbocsátása*

Staff promotions – *Munkatársak jutalmazása*

Academic – Akadémiai

Deciding on overall student numbers – *A hallgatói létszám meghatározása*

Selecting students – *A hallgatók felvétele*

Introducing / terminating programmes – *Programok indítása és megszüntetése*

Choosing language of instruction – *Az oktatás nyelvének megválasztása*

Selecting QA mechanisms / providers – *Minőségbiztosítási rendszer és szolgáltató megválasztása*

Forrás: http://www.mrk.hu/wp-content/uploads/2012/10/1.sz_-mell%C3%A9klet-Helena-Nazar%C3%A9-el%C5%91ad%C3%A1sa.pdf

Az „intézményi autonómia” és „önkormányzat” szavak a 2011-es törvényben nem fordulnak elő. (Csak hallgatói és doktoranduszi önkormányzat van – különböző jogokkal.) Ezzel „összhangban” a törvény a fenntartó hatásköreinek korábban nem tapasztalt centralizációját és ezzel túlsúlyát növeli a klasszikusan széles intézményi autonómia rovására. Ez a centralizáció korlátozhatja – és nyilván korlátozza – az *akadémiai* autonómia kereteit is, volumenét, forrásait, személyi és infrastrukturális feltételeit egyaránt. Különösen fájó az a szimbolikusan is nagy jelentőségű változás, ami a szenátust megfosztotta a rektorválasztás jogától (a véleményezés a gyakorlatban, mint kiderült, nem sokat ér), és ezt egyértelműen a miniszter hatáskörébe helyezte, aki ezzel már az első adandó alkalmakkor – nagy visszhangot és sokak ellenérzését kiváltva – élt is. Autonómia terén ezek szerint sikerekről nem, gondokról, sőt kudarcokról annál inkább beszélhetünk.

Érthető, ha az MRK (2013. május 13-án) közleményben reagált a centralizált rektorválasztási rendre: „*Az egyetemi autonómia az európai felsőoktatás több évszázados értéke, amelybe nemcsak az oktatási, kutatási autonómia tartozik, hanem az intézmény felelős vezetőinek kiválasztása is. Az MRK nem tartja elfogadhatónak a rektorválasztás eljárásának jelenlegi törvényi szabályozását, azt, hogy a rektorjelölt személyéről nem a szenátus dönt. Az MRK egyhangúlag kéri a szabad rektorválasztás biztosítását, ezzel egyidejűleg támogatja a Fenntartói Testület létrehozását.*” A 2014-es törvénymódosítás visszaadta a szenátusnak a rektorválasztás jogát, de ennek „ellentétele” lett – a Fenntartói Testület helyett – az erős kancellári poszt bevezetése.

Az autonómiának nem csak intézményi szinten, hanem a felsőoktatási rendszer egészének szintjén is van létjogosultsága és funkciója. Nyugat-európai mintákat is alapul véve alakult meg 1988-ban a felsőoktatás rendszerváltásának előkészítésében és megvalósításában fontos szerepet játszó Magyar Rektori Konferencia, mint ennek a közös autonómiának első, majd gyorsan társakra találó hazai reprezentánsa. Ez az emberöltő nyitányának egyértelmű sikere volt. A vonatkozó törvényi szabályozások azt mutatják, hogy az MRK megalakulását követő és működését hosszú ideig jellemző sikerek az új helyzetben mérséklődtek, ezzel szemben megerősödtek a hatékonyságot jelentősen gyengítő gondok: fontos véleménynyilvánítási és javaslattevési, egyetértési joga megszűnt, a delegálási joga erősen csökkent.⁵ 2013-ban még voltak érdemi állásfoglalásai, 2014-ben már nem olvashatók.⁶ Quo vadis MRK?

---

5 1993. Ftv. 68. § „(1), majd 2005. Ftv. 114. § „(1), (4), végül 2011. Nftv. 72. §.

6 Lásd www.mrk.hu

3) Intézményrendszer: bővülés, integráció, jövő

Az intézményrendszerben a negyedszázad alatt két meghatározó változás következett be. A rendszerváltás után közel kétszeresére nőtt az egyházi intézmények száma (bár ezek nagyobbik része továbbra is igen kisméretű intézmény), és fokozatosan megjelentek új magán-intézmények (alapítványi vagy más fenntartásban). Az állami intézmények körében 2000-ben jelentős integrációra került sor, s ezzel számuk kevesebb mint felére csökkent, de működő felsőoktatási intézmény sehol sem szűnt meg, csak szervezetenként „átigazolt”. Igaz, újat sem hoztak létre. (Az, hogy az egyetemek száma 1988-ban és 2013-ban is változatlanul 19, egyszerű „optikai csalódás”, mert több vidéki egyetem integrálódott, viszont négy művészeti akadémia és két főiskola egyetemmel alakult, s ez a két folyamat – számokban – kiegyenlítette egymást.) A korábbi főiskolák egy része integrált egyetemek vagy főiskolák karaként folytatta működését. Néhány későbbi egyedi változás a rendszer összképét nem változtatta meg.

2. táblázat. A felsőoktatási intézmények számának alakulása

	Egyetem		Akadémia/főiskola		Összesen	
	1988	2013	1988	2013	1988	2013
Állami	19	19	5+38	↘ 9	62	↘ 28
Egyházi	0	5	3+14	22	17	↗ 27
Alapítványi	0	2	0	10	0	↗ 12
Összesen	19	26	60	41	79	↘ 67

Ezek a változások – pl. valódi, nemzetközileg is jegyzett universitasok létrejötte (visszaállítása) – elvileg sikernek minősíthetők, de nem kétséges, hogy új gondokat is hoztak magukkal. Az egyházi és alapítványi intézmények – számbeli többségük ellenére – a hallgatói létszám kb. 15%-át adják, tudományos súlyuk még ennél lényegesen kisebb. Jelenlétük önmaguknak és a társadalomnak elvileg siker, a felsőoktatásnak annyiban gond, hogy nagy számuk miatt sokszor a magyar felsőoktatási intézményrendszer egészét szétaprózottnak minősíti. A hazánkra jellemző alacsony földrajzi mobilitás, a vidéki családok nagy részének mérsékelt teherbíró képessége és a felsőoktatási intézmények sokoldalú helyi közösségi funkciója miatt az állami intézmények számát (19 egyetem és 9 főiskola) vállalni lehet. Ennek csökkentésére – éppen ezek miatt – a politika a negyedszázad alatt nem is tett komoly kísérletet, erre legfeljebb szavakkal utalt, de tettekkkel nem vállalkozott.

4) Növekvő számú, csökkenő felkészültségű hallgatóság, stagnáló oktatói létszám

A felsőoktatásban résztvevők száma az intézmények számánál lényegesen fontosabb társadalmi kérdés. Nem kell itt részletezni, milyen jelentőséggel bír a felsőfokú végzettséget szerzők száma a társadalom egésze, a termelés, a szolgáltatás, a kultúra és a művészet fejlettsége és fejlődése szempontjából, s az is közismert, hogy mit jelent az egyén, a családok számára

a főiskolai/egyetemi végzettség az életmód, az életkor, a jövedelem, a társadalmi pozíció, a felemelkedés (vagy fentmaradás) aspektusából. Köztudott, hogy a rendszerváltás előtt a korosztályok csekély hányada, 8–10%-a jutott be a felsőoktatásba. A 3. táblázat adatai azt mutatják, hogy bár az előző, sőt az azt megelőző negyedszázadban is jelentős volt a növekedés, de az igazán nagy változás ebben az időszakban, elsősorban annak első felében következett be, amit az utóbbi években számottevő visszaesés követett. Nem kérdés, hogy a felsőoktatás kapuinak kiszélesítésére erős társadalmi igény mutatkozott, s ennek kielégítését a felsőoktatás sikerrel oldotta meg, azzal együtt, hogy ez jelentős gondokat is eredményezett. A korosztályi bejutási arányokat tekintve elértük a fejlett országok átlagát, s többé-kevésbé tartjuk is, annak ellenére, hogy a potenciális jelentkezők száma – részben demográfiai okok miatt – erősen csökkent. Így nem lesz könnyű, s nem is lehet tartani az Európai Unió tervéhez igazodó vállalásunkat, a 40%-os diplomás arányt az aktív munkaképes korosztályban.

3. táblázat. Hallgatói, oktatói létszám alakulása

Tanév	Hallgató (ezer)	Oktató (ezer)	Hallgató/oktató arány
1937/38	12	1,7	7,0
1960/61	45		
1970/71	81		
1980/81	101		
1990/91	108	17,3	6,3
2000/01	327	22,9	14,3
2005/06	424	23,2	18,3
2010/11	361	21,5	16,8
2012/13	330	20,5	16,5

A bruttó számok mögött fontos részadatok állnak, pl. az államilag támogatott, a költségtérítéses, a nappali és részdíjs képzésben résztvevők változó aránya, a másoddiplomáért, a munka mellett tanulók száma. Ezek olyan mélyreható elemzést igényelnek, ami túlmegy a jelen tanulmány keretein.

A létszámnövekedés fontos eleme a bekerülő hallgatóság felkészültsége. Az nem kérdés, hogy az átlagos felkészültség gyengébb akkor, ha a korosztály 40%-a tanul tovább, mintha csak 10%. A fejlett világban ez mindenhol, már jóval korábban elkerülhetetlenül bekövetkezett. A jó kérdés nem az, hogyan lehetne ezt visszafordítani, hanem az, milyen módszerekkel és eszközökkel lehet az így kialakuló tömegoktatást színvonalasan megvalósítani egy elit képzéshez kialakított és szokott rendszerben. Ennek egyik hatékony eszköze a – valljuk be, a sikeres Amerikából importált, csak egy kicsit európaira formált és bolognainak nevezett – lineáris fokozatrendszer, az alap/mester/doktori képzés piramisa – kellene legyen.

A táblázat adatai azt mutatják, hogy a hallgatói létszám legalább háromszoros, a csúcson majdnem négyszeres növekedését messze nem követte az oktatói létszám ilyen mértékű növekedése. A rendszerváltáskor 17 ezres oktatói kör a „csúcson” – 34%-os növekedést mutatva – 23 ezernél tetőzött, majd az utóbbi évek pénzügyi megszorításai miatt ebből mostanra csak 18%-nyi többlet maradt. Az egy oktatóra jutó hallgatói létszám a kezdeti, még az elitoktatáshoz igazított 6,3-as értékről felemelkedett háromszorosára, 18,3-re, majd leesett 16,5-re.

Az utóbbi értékek már a tömegoktatás jellemzői, fiskális szemléletben jó arányok, az oktatás minősége és hatékonysága szempontjából már sokkal inkább problematikusak. Így hát ez egyik szempontból siker, a másiktól gond. De szemléletváltással megoldható gond.

5) Új képzési szerkezet – doktori képzés, szakképzés, bolognai reform

A rendszerváltás lényegében nem érintette az addigi, több évtizedes képzési szerkezetet, a duális, párhuzamos főiskolai és egyetemi rendszert. Igazán nagy horderejű változást a doktori képzés és az erre alapozott, egyetlen tudományos fokozatként elismert doktori (PhD/DLA) fokozat megjelenése jelentette. Ezzel a magyar egyetemek is megkapták (sokszor azt írják, hogy visszakapták) a nemzetközi tudományos életben általános és elismert tudományos fokozat odaítélésének jogát⁷. A doktori képzés rendszere a doktori programokra, majd ezek túlszaporodása után nagyobb doktori iskolákra **épül(t)**. Minden egyetemünk akkreditált doktori programokat, illetve iskolákat (de nyilván nem minden oktatott szakmában). A PhD lett az egyetlen tudományos fokozat: bizalmat és elismerést jelentett, nagy felelősséget rótt és ró ránk. Jól végezzük, de olykor színvonalbeli és hatékonysági hiátusokkal. Összességében a magyar felsőoktatás sikertörténete, nemzetközileg versenyképes teljesítménnyel.

Nem mondható el ez a kétéves, elvileg erősen gyakorlatorientált felsőfokú szakképzésekről. Talán elsősorban amiatt, hogy nem ad(ott) felsőfokú végzettséget, csak szakképzettséget, és közérthető karaktere sem volt, mint pl. a sajnálatosan megszűnő technikus képzésnek. Ez a képzési forma (szemben az amerikai sikeres *community college*-ekkel) a jelentkezők és a munkaerőpiac (de igazán a felsőoktatási intézmények) szemében sem vált népszerűvé, pedig a felsőoktatás-politika (újabban *felsőoktatási szakképzés* néven) folyamatosan támogatja, már szinte erőlteti – nem igazán sikerrel.

Működőképes, mert döntő hányadában valós és közös munkavállalói és munkáltatói igényeket elégít ki a szakirányú továbbképzések sok jó hagyományra épített rendszere (mérnök, orvos, jogász, tanár stb. továbbképzések), annak ellenére, hogy ezek gyakorlatilag csak önköltséges formákban működnek.

A képzési szerkezetben radikális változást a lineáris – alap- mester- és doktori képzésből felépülő – háromciklusú képzési rendszer, a „Bologna” bevezetése hozta. Alighanem erről olvasható a legtöbb elemzés (vagy éppen csak sommás ítélet) és hallható a legtöbb (megalapozott vagy megalapozatlan) vélemény. 1999-ben hazánk képviselője is aláírta a Bolognai Nyilatkozatot, amelyik ennek bevezetését ajánlotta, a 29 aláíró ország pedig aláírásával

⁷ Egyetemeink rendszerint alapításukkal együtt kaptak jogot doktori cím odaítélésére, ami a negyvenes/ötvenes évek fordulóján pár évig szünetelt, de 1957-ben ismét lehetővé vált, s 1984-től jogi értelemben is tudományos fokozat lett. Az egyetemeken szerzhető „dr. univ.” jelentőségét erősen csökkentette a szovjet rendszerű tudományok kandidátusa és tudományok doktora, illetménykiegészítéssel is járó, tudományos minősítés. Az utóbbiak az új akadémiai törvény elfogadása óta már nem szerzhetők (a megszerzettek természetesen megmaradtak).

vállalta. Többéves indokolatlan minisztériumi tétlenkedés után maga a Rektori Konferencia kezdeményezett ez ügyben, aminek hatására egy meglehetősen gyors, nem kellően előkészített kötelező, frontális bevezetés következett⁸. A mindmáig igazán nem összegzett tanulságok (írhatjuk hibák) egyike: kezdetben csak az alapképzési (BA/BSc) szakok programja és indítása volt a feladat, a mesterképzések (MA/MSc) ügye halasztódott. Ez egyrészt a szakrendszer nem kellő átgondoltságát, a tartalmi egyeztetések hiányát „eredményezte”, azzal a súlyos következménnyel, hogy az ötéves egyetemi tananyagok – az egzisztenciális biztonság kedvéért – rendszerint bezsúfolódtak a hároméves alapképzési programokba. Gyengébb átlagminőségű hallgatóság vs. koncentrált egyetemi szintű tananyag az alapképzésben: nem csoda, ha tartalmi értelemben nem lehet sikertörténetről beszélni. A gond az, hogy lassan egy évtized elteltével sem akar senki (sem a kormányzat, sem a szféra) szembenézni a helyzettel és vállalni az egész újragondolását és racionalizálását. (Egyedül a tanárképzésben eliminálták legújabbban a kétciklusú rendszert, s visszajött a kétszintű tanárképzés olyan hibridje, aminek az alapja egységes ugyan, folytatása viszont külön utas.) Problémáival együtt is a rendszer sikereket tudhat magáénak: az alapidiplomások jelentős hányada (a kezdeti szkepticizmusok ellenére) jól el tud helyezkedni, ezért a vártnál kevesebben mennek közvetlenül tovább mesterképzésre, ott viszont lehet(ne) – átgondolt igényes programok szerint – „elit-oktatni”.

Sok kérdést lehetne és kellene még itt tárgyalni: a felvételi rendszert a sűrűn módosuló követelményekkel és keretszám elosztásokkal; ehhez kapcsolódóan a kétszintű érettségi, jónak elgondolt, de gyorsan elrontott funkcióját; a kreditrendszert, amelyik legalább annyira gond (rengeteg halasztás, megnövekedett befejezetlen félévek, ezzel elnyúló diplomaszerezés), mint amennyire siker (rugalmasabb, egyéni képzési utak, hazai és külföldi mobilitási lehetőség stb.); a jelentős mértékű lemorzsolódást, a megoldatlan, csak továbbgörgetett nyelvvizsgakérdést, az ebből következő bennragadó diplomák magas arányát; a tételes ismeretek túlsúlyát a munkaerőpiac által igényelt értelmiségi-szakmai készségekkel és kompetenciákkal szemben; és így tovább. Sikerek és gondok elég nagy halmaza.

6) Finanszírozás: változatos források, drasztikus elvonások, ígérek

A Magyar Köztársaság országgyűlése és kormánya közel két évtizeden keresztül pénzügyi fedezetet biztosított a felsőoktatás társadalmilag igényelt expanzív fejlesztésére. Ez tette lehetővé a hallgatói és oktatói létszámok említett növelését, az intézmények elégségesnek sosem minősített, de azért fennakadás-mentes működését, az infrastruktúra, az informatika szinte európai szintű fejlesztését, az eredményes tudományművelést, a nemzetközi kapcsolatok bővítését – az igen jelentős EU-s támogatások kiegészítéseként. Ezt csak mérsékelt, intézményenként nagyon változó arányban egészítették ki az ún. saját bevételek (önköltséges oktatás, kutatási pályázatok és megbízások, szakképzési hozzájárulás stb.). A vállalkozói és

8 Néhány szakma (orvos, gyógyszerész, jogász, építész) kivívta az osztatlan mesterképzés lehetőségét.

magánszférától a magyar felsőoktatás nem kapott és ma is csak ritkán, de talán majd növekvő mértékben kap számottevő támogatást, hasonlóan az európai átlaghoz, messze elmaradva az amerikai gyakorlattól.

Ez a kérdéskör is rendkívül összetett, történetileg ebben a negyedszázadban is gyakran változó elemekkel, amik hol extra többletet, hol extra elvonást is jelentettek: a felsőoktatásban a költségvetési inga gyakran kilengett. Csak néhány példa felsorolászerűen:

- FEFA – az expanziót segítő jelentős többletet adott.
- Világbanki kölcsön – csak terv maradt.
- A Bokros-csomag – „muszáj huszárvágás” volt.
- PPP beruházások – nagy fejlesztések, súlyos költségek – kompenzációs tervek és ígérek.
- Innovációs, szakképzési hozzájárulás: kellett, de elvonták.
- Vállalkozási tevékenységek: számos sikeres példa ellenére mára ezt is korlátozták.
- Egyre növekvő sajátbevételi arányok és kényszerek (szórással 50% körül) – (de ennek döntő hányada OEP pénz!).
- Széll Kálmán-terv – drasztikus elvonások és zárolások.
- Felsőoktatási Struktúraátalakítási Alap – az eddig jól gazdálkodókat sújtó, nem teljesítményalapú ígérek.

A működés és fenntartás állami finanszírozásában a rendszerváltás előtről örökölt jórészt „kijárási” gyakorlatot az ún. „normatív” támogatás váltotta fel. Ennek indokolt alapelve az oktatási teljesítménnyel (a felvett hallgatói létszámmal, de nem a kibocsátott végzetekkel) arányos támogatás. De mivel ezt a felsőoktatás-politika nem párosította a minőségi teljesítmény anyagi elismerésével, a hatás eltorzult: az intézmények a mennyiségi fejlesztésben, az expanzióban voltak érdekelték (az érdek a felsőoktatásban is felül tudja írni az értéket), amihez jó háttér volt a társadalmi beiskolázási igény.

Az „aranykor” a nemzetközi és hazai gazdasági válsággal megszűnt, ezt követően szűk esztendőket következtek. Ma ott tartunk, hogy jó lenne hinni, ebből csak hét lesz, de erre nem látunk garanciát.

A korábbi évek számadatai ma nehezen értékelhetők reálisan, az utóbbi éveké – a Széll Kálmán-terv hatására bekövetkezett drasztikus elvonásokat mutatva – viszont kommentár nélkül is önmagukért beszélnek. A Magyar Rektori Konferencia összeállítása demonstrálja ezt:

Állami támogatás	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Nominálérték (Mrd Ft)	208	194	191	182	165	124
Reálérték (Mrd Ft)	208	182	172	157	137	97
a 2008-as százalékában	100%	88%	83%	75%	66%	47%

Az MRK közleményei⁹ is utalnak a fiskális szemlélet uralmára. Pedig ebben a megközelítésben is látni kellene, hogy a felsőoktatás nem költségvetési hiányt növelő teher, hanem egyéni- és társadalmilag is magasan megtérülő, igaz hosszabb távú befektetés. Ennek elismerésére

⁹ Az MRK két közleményt adott ki 2012 végén (december 6. és 18.) a megszorításokra reagálva.

és pozitív következményeire vár felsőoktatásunk. Addig ez az intézmények számára biztosan nem siker, jobb esetben gond, de lehet, hogy már nincs messze a kudarc.

A felsőoktatás finanszírozásában a hallgatók többsége sokáig a nyertesek oldalán állt: nagyobbik részük, az államilag támogatott oktatásban résztvevők képzési költségeit fizette az állam, viszonylag olcsó diáktothoni helyekhez juthattak, és még tanulmányi és szociális ösztöndíjat is kaptak, sőt Diákhitel-1 címen kedvezményes kamatú forrásokhoz is hozzáférhettek. A költségtérítések (az 1993-as törvény szerint tandíjat fizetők) ezzel szemben igen jelentős, igazságtalan hátrányt szenvedtek. Az „aranykor” számukra is véget ért. A tandíj szót ugyan a politika álságosan száműzte a magyar felsőoktatásból, de mostanra – nem igazságtalan elv, csak vitatható gyakorlat szerint – minden hallgató „fizet” valahogyan tanulmányiért, diplomájáért. Az államilag támogatott képzésben résztvevőkre meghatározott időtartamú hazai munkavállalási kötelezettség hárul, a költségtérítéses képzésben pedig olyan komoly összegeket kell fizetni, amit a magyar családok egy jelentős része már nem tud vállalni. Ebben nyújt segítséget a Diákhitel-2 nevű kölcsön konstrukció. Ezekre mondja a kormányzat, hogy siker, a hallgató inkább azt, hogy gond.

Az oktatók és az alkalmazottak többsége viszont ritkán állt a nyertesek oldalán. A Bokros-csomag vagy a Széll Kálmán-terv okozta elvonások idején elbocsátottak egyértelműen a vesztesek közé tartoznak. A ciklus első felében még érzékelhető béremelések és jutalmak voltak. Az utolsó nyertes év 2002 volt, amikor a Medgyessy-kormány 50%-os közalkalmazotti béremelést hajtott végre. Azóta viszont gyakorlatilag nincs béremelés (a háromévenkénti automatizmus az inflációt sem követi). Az előrelépés az oktatói fokozatokban számottevő, de ma már gyakori, hogy a kiérdemelt előléptetést éppen a bérhiány miatt nem tudják az intézmények realizálni. Ez méltánytalan helyzet, s sokak rossz érzését fokozza, hogy a vezetői pótlékok – megközelítés kérdése, hogy mennyire indokoltan – a korábbiakhoz képest többszöröződtek: a szféra jövedelmi átlagához képest nagyon kiugróak, a versenyszférához mérhető, miniszteri fizetéseket is meghaladnak – miközben teljesítményértékelés és felelősség nincs. Ez a terület csak igen keveseknek siker, nagyon sokaknak (nagy) gond.

Az utóbbi időben hallhattunk a *Top 200 programról*: legyen magyar egyetem a legjobb 200 között a világrangsorokban. Egy ilyen nemes célnak sok, többek között pénzügyi feltételei vannak. Az alábbi néhány adat világosan mutatja, hogy az egyik legjobb magyar egyetem milyen hátrányban van a források tekintetében:

198. Buffalo University:	630 M USD	→	143 Mrd HUF	(http://www.buffalo.edu/about_ub/ub_at_a_glance.html)
199. Goethe Uni. Frankfurt:	601 M €	→	180 Mrd HUF	(http://www2.uni-frankfurt.de/43171505/about_the_university)
493. Techn. Uni. Wien:	250 M €	→	73 Mrd HUF	(http://www.tuwien.ac.at/wir_ueber_uns/beteiligungsmanagement/)

Ide kellene besorolnia a 200. helyre az ELTE-nek a maga 23 Mrd HUF költségvetésével. Ez igencsak illúzió.

7) Infrastrukturális fejlesztések (FEFA, PPP)

A tárgyalt ciklus elején jelentős támogatást biztosított a felsőoktatási intézmények számára a Felsőoktatás Fejlesztési Alap (FEFA), ami segített csökkenteni a korábbi időszakokból örökölt infrastrukturális hiányokat. Ennek fontos eleme volt a pályázati rendszer, ami az általános pénzigénylés helyett konkrét fejlesztési elképzelések megfogalmazását, szakértői megítélését majd megvalósítását tette egyre általánosabb gyakorlattá.

A ciklus derekán a kormányzat kezdeményezésére és támogatásával igen számottevő beruházási lehetőségek nyíltak az ún. *public-private partnership* (PPP) formáció keretében. Néhány év alatt – szinte mindenütt, de meglehetősen egyenetlenül – 190 milliárd forint értékben jelentős, régen látott és korszerű infrastruktúrafejlesztésnek lehettünk tanúi (oktatási épületek, kollégiumok, modernizálások) – európai színvonalon. (Bár ezek az összegek nem függetlenek más beruházási támogatásoktól, de azért a skála szélességét mutatja, hogy a Semmelweis Egyetem közel 20, a Szegedi Tudományegyetem 2 Mrd forinttal szerepel a listán.)

Néhány év elteltével – kevés kivétellel – viszont megjelentek a hosszú távú (húsz éves) súlyos törlesztési és működtetési terhek, különösen ott, ahol pl. a hallgatói létszám csökkenése vagy rossz tervezés miatt az új kapacitásokat nem tudták gazdaságosan kihasználni. Ebben a magyar felsőoktatás irányítása és intézményeinek nagy része (volt pozitív kivétel!) nem volt sem mértéktartó, sem előrelátó. Míg a FEFA határozottan sikeresnek bizonyult, addig a PPP beruházásoknál a siker és a gond együtt volt és van jelen.

8) Tudomány: kutatás, fejlesztés, innováció

A magyar egyetemek – meglehet hallgatólagosan, de bizonyosan – a humboldti egyetemkoncepció jegyében létesültek és működtek, ami az oktatás és tudományos kutatás szimbiózisát és nemzetköziségét jelentette. Ennek – többek között – Eötvös Loránd miniszterként, rektorként többször is iránymutatóan és elfogadottan hangot adott. Ezzel az örökséggel érkezett felsőoktatásunk a rendszerváltáshoz, még akkor is, ha voltak korábban átmeneti időszakok, amikor a kutatást diszpreferálták, de soha meg nem szüntették. Abban pedig erősen a kutatás oldalára billen(t) a mérleg, hogy az oktatói előlépés, az egyetemi karrier döntő mértékben a tudományos teljesítményen alapul(t).

A rendszerváltáskor a három lábbon – felsőoktatás, akadémiai/állami kutatóintézetek, ipari kutatóintézetek – álló magyar tudományosságból az utóbbi kidőlt, az előbbi kettő között kezdetben kisebb „pozíció-küzdelem” folyt. Az 1993-as felsőoktatási és az 1994-es akadémiai törvény teremtett viszonylag konszenzusos rendet: az egyetemek kapták az egyetlenként definiált tudományos fokozat, a PhD (és vele a habilitáció) odaítélésének jogát; az Akadémia megkapta a tudományok doktora fokozat helyett az (azzal egyenértékű) MTA doktora cím adományozásának lehetőségét; megszűnt a TMB (és ezzel együtt a tudomány kandidátusa és doktora fokozat is). Jogi értelemben a két szervezet ma független egymástól, de tartalmilag együtt, számos közös formában (tanszéki kutatócsoportok MTA finanszírozásban, a kutatók részvétele doktori képzésben, a társult intézményi szervezetek, közös projektek stb.) alkotják

és művelik a magyar tudományt – nagyobb súrlódások nélkül. Az viszont kétségtelen, hogy a felsőoktatásban az ágazati tudománypolitika szinte sosem, korábban sem és most sem kapott, illetve kap olyan szerepet, szervezetet és személyiségeket, részben nyilván az MTA meghatározó súlya miatt, amire szüksége volna. Várjuk Eötvös Loránd vagy Klebelsberg Kunó méltó utódait.

Kétségtelen, hogy elsősorban az egyetemeken (kevésbé a főiskolákon) az ún. alapkutatás dominál(t), de néhány (pl. műszaki, természettudományi, orvosi) szakmában a felsőoktatás folyamatos kapcsolatban áll(t) a gazdasággal, termeléssel, szolgáltatásokkal, és ez komoly eredményeket, új eljárásokat, módszereket, termékeket stb. eredményezett. Az utóbbi években ezek többnyire az innováció égisze alatt jelennek meg. Erős, olykor túldimenzionált, ugyanakkor az igény a társadalom részéről, hogy mind a képzés, mind a kutatás közelítsen a gyakorlat igényeihez, de a „napi” igények kielégítése nem volt és nem lehet a felsőoktatás alapfeladata. Igen sikeres ez az innovatív együttműködés olyan területeken, ahol a termelői/ szolgáltatói szféra prominens képviselőit bevonják az oktatásba, vagy ezzel egyenértékűen az oktatók/kutatók – pl. közös pályázatok, innovációs programok keretében – részt vesznek annak a tevékenységében. Az, hogy hazánk a nemzetközi innovációs mezőnyben jó esetben is csak a középmezőnyben van, legalább annyira múlik a gazdaság felfogásán és gyakorlatán, mint a felsőoktatáson és a kutatóintézeteken.

A tudomány művelésének is kulcskérdése a finanszírozás. Az egyetemi kutatások alapja és háttere a normatív állami finanszírozás ilyen című és célú komponense volt, az idők során változó arányban és főleg mértékben. Ebben elvileg fontos tétel a doktori képzés normatív támogatása, amit sajnos az utóbbi években egyre inkább elnyel az általános intézményi költségvetési hiány. Egyre nagyobb súlyt képviselnek a kutatástámogatásban a kompetitív rendszerben működő pályázatok. Ennek ma is meghatározó eleme az 1986-ban létrehozott OTKA (Országos Tudományos Alapkutatási Programok), de egyre több formájú és célú hazai (pl. az MTA keretében) és európai uniós pályázati rendszer jelenik meg. Ezek elveikben megfelelnek a nemzetközi trendeknek, de gyakorlatukban túlteng az adminisztráció, sőt a bürokrácia, s akkor lennének hatékonyabbak, ha stabil pályázatkezelői háttér állna a pályázati források mögött.

A publikációk száma és minősége (gyakran a hivatkozások számával jellemezve) a rangsorok és az intézményi – és személyi – elismertség, presztízs fő komponense. Ebben felsőoktatásunk – lehetőségeihez mérten – nem teljesít rosszul, csak tudományterületenként és intézményenként elég egyenetlenül. Még mindig várta magára a nemzetközi rangú teljesítményt elismerő és honoráló folyamatos, kiszámítható finanszírozási rendszer: az ilyen célú alkalmi esetek (pl. a kutatóegyetemi pályázat 2009-ben), bár segítenek, de nem pótolják ezt. A kutatás a magyar felsőoktatás – számos tekintetben nemzetközileg is elismert – sikere. Gondot jelent a színvonal és a korszerű feltételek heterogenitása és fenntartása, feladatot az innovációs tevékenység erősítése.

9) Belső és külső minőségbiztosítás, akkreditáció

A felsőoktatás genetikusan minőségelvű rendszer: eredendően kiváló professzorok és kiváló hallgatók universitas. Ez szűk keretek között sokáig jól működött, de megjelentek minőségromló „mutációk”, belső és külső hatások:

- az előkészítetlen tömegképzés,
- a drasztikus és permanens forráshiány (Széll Kálmán-terv),
- a változásokkal szembeni tehetetlenség vagy érdekelletét a szférában,
- a felsőoktatási minőségpolitika és gyakorlat hiánya,
- a professzionális (minőség)menedzsment hiánya az intézményekben.

E negyedszázad kezdetének egyik jelentős lépése volt a minőség jelentőségének felismerése és az annak elérése érdekében tett lépések. Nem új ötletként, hanem jó és eredményes, elsősorban amerikai példák alapján. Két korábbi törvényben (1993, 2005) benne foglaltatott – és ennek alapján működött – az átgondolt, korszerű, három főszereplős ágazati minőségpolitika, amelyben kormányzati szerep volt a jogi háttér és a források biztosítása, intézményi feladat a belső minőségbiztosítás és önértékelés, a MAB feladata pedig a külső minőségértékelés és -hitelesítés (akkreditáció).

E negyedszázad végének egyik jelentős visszalépése volt a minőség jelentőségének üres deklarációkra korlátozása, hiszen a minőségügyi fejezet a 2011-es Nftv-ből kimaradt. Néhány eleme 2013-ban mégis visszakerült, miután nyilvánvalóvá vált, hogy e nélkül kiírjuk magunkat az európai minőségügyből (az ENQA-ból). Ezzel az intézmények eredendően is elsődleges felelőssége a minőségért még nagyobb lett.

Az Nftv. e tekintetben is centralizál. A MAB tagjainak felét a miniszter delegálja (eddig egyet sem delegált)¹⁰, az elnököt ő nevezi ki (eddig a testület választotta), az intézmények és a MAB közötti közvetlen kapcsolatot (egy kivétellel: professzori pályázatok) megszüntette, és az Oktatási Hivatalt (OH) hozta döntési pozícióba, a MAB működésének pénzügyi hátterét bizonytalanná tette stb. A következmények egyike: a MAB ENQA (European Association for Quality Assurance) tagságának megújítása a függetlenség és a pénzügyi biztonság erős korlátozása miatt minimum késedelmet szenved, ma még nem látni, milyen mértékben. (Lásd a MAB Nemzetközi Tanácsadó Testületének 2013. évi ajánlásait: <http://www.mab.hu>). A MAB új testülete – mindezek ellenére – a közel két évtized alatt kialakult minőségi ethosz és eljárási rend szellemében kívánja végezni munkáját, amit a minisztérium és az OH – apránként hátrálva – kénytelen lesz fokozatosan elfogadni. Csak így tudjuk követni azt az európai felfogást és gyakorlatot, amit a magyar kormányképviselő által is aláírt *European Standards and Guidelines* (ESG) tartalmaz (<http://www.enqa.eu/files/ENQA%20Bergen%20Report.pdf>). Ennek lényege a tervezett és szervezett minőségügy, a belső és külső minőségbiztosítás, az akkreditáció átgondolt, jól működő összhangja.

A MAB egyébként következetesen, meglehet akár túl szigorúan is minőségelvű és akadémiai szemléletű (volt), számos esetben ugyan nem támogató, de mindig megindokolt döntést

¹⁰ A 2014-es törvénymódosítás után 1+1 tagot delegál a HÖÖK és a MKIK.

hozott, s csak a kritériumoknak megfelelő előterjesztéseket támogatta. A minisztérium ezekkel szemben sohasem szigorított – s nem elvi alapon –, mindig csak engedett a követelményekből (azaz a MAB „nem”-ekre – indoklás nélkül – nem ritkán „igen”-eket mondott).

Máshol is lehetne, de itt szólunk a habilitáció ügyéről, aláhúzva annak minőségi aspektusát – és kiemelve tanulságát. A habilitáció, a *venia legendi* jogát – a doktori képzés jogához kötötten – az 1993-as törvény – fél évszázad szünet után – visszaadta az egyetemeknek azzal, hogy az az egyetemi tanári kinevezés feltétele legyen. Gondosan fogalmazott a tekintetben, hogy az odaitélésre jogosult testület, a Habilitációs Tanács tagjai csak professzorok lehetnek (+ 1 tag a habilitált docensek képviselőjében), azaz megadta a lehetőséget (és a felelősséget) az egyetem tanári garnitúrájának: csak azt engedje be sorai közé, akinek oktatói és kutatói teljesítménye ennek megfelelő minőségű. Részletezés nélkül: egyetemeink nem (csak) a minőség, hanem egyéb (érdek vagy szubjektív) szempontok alapján (is) habilitáltak, s ez a habilitációs cím olyan devalválódásához vezetett, amiért az, mint nem mérvadó minősítés, egy évtized múlva kikerült a törvényből¹¹. A 2011-es törvény újból visszahozta: kérdés, hogy ebből a kudarcból, mert ez már az volt, tud-e sikert kovácsolni, de legalább tanulni felsőoktatásunk? Azzal, hogy a törvénymódosítás lehetővé teszi a professzori cím adományozását alapidplomával (korábbi szóhasználatnál egyetemi diploma nélkül!), a habilitáció (is) erősen devalválódik.

10) Európai felsőoktatás lettünk! Maradunk?

Felsőoktatásunk elitje mindig is Európához mérte magát. A peregrináció több évszázados gyakorlata, a két világháború között, részben a Klebelsberg létesítette Collegium Hungaricum hálózat segítségével, de sokféle kapcsolatai révén kialakult ösztöndíjas, vendégkutatói gyakorlat, a tudomány természetes nemzetközisége, a magyar származású Nobel-díjasok révén ezt megalapozottan tehetette és tette.

1988-ban európai mintára hozták létre a Magyar Rektori Konferenciát, amelyik azóta tagja az Európai Rektorkonferenciának, mai formájában a European University Association-nek. Az EUA-ban ma egyetemeink közül 13 teljes jogú és 2 társult tag van.¹²

Az európai felsőoktatás az évezred végén szükségesnek látta – 1988-ban közös nyilatkozatban, a *Magna Charta Universitatum*ban – rögzíteni az egyetemek misszióját, működésük alapelveit, annak feltételeit, köztük kiemelten az intézményi autonómiát. Az akkor aláíró 388 rektor között magyar egyetemi rektorok is voltak. A dokumentumot mostanáig 80 ország 755 egyeteme, köztük 11 magyar egyetem¹³ szignálta.

11 Nem menti, csak részben magyarázza a helyzetet, hogy rendezetlen maradt a habilitáció és az MTA doktora cím viszonya az egyetemi tanári kinevezési gyakorlatban.

12 EUA-tag: BCE, BME, DE, ELTE, KKE, ME, NKE, NYME, ÓE, PTE, SE, SZIE, SZTE, társult tag: BGF, SZE.

13 A *Magna Charta Universitatum* nyilatkozatot aláíró egyetemek: BCE, BME, ELTE, KEE, KLTE, ME, PE, PTE, SE, SZIE, SZTE.

1999-ben 32 ország (köztük a magyar) minisztere írta alá a konkrétságában és (bár csak ajánlás jellegű) hatékonyságában erősebb, bár csak ajánlás jellegű *Bologna Declaration*. Az ebből kinövő *Európai Felsőoktatási Térségnek* mára 47 tagországa van. Kétévente miniszteri találkozók keretében megújító-bővítő nyilatkozatokban fogalmazzák meg az európai felsőoktatás fejlesztésének irányait. Ennek a sokoldalú folyamatnak részeként vezettük be a többciklusú képzési rendszert, a kreditrendszert, a kölcsönös diploma-elismerést biztosító törvényt, ehhez tartozóan a *diploma supplementet*, alakítjuk (most éppen megdöcenne) minőségbiztosítási és hitelesítési (akkreditációs) tevékenységünket, támogatjuk a hallgatói és oktatói mobilitást stb. Részt veszünk a ma még elég diffúz Európai Kutatási Térség alakításában, ami jelentős kutatási pályázati forrásokkal segíti a – színvonalas! – hazai kutatásokat is.

Ha nem is mindenben a lehetséges maximumokkal, de egyértelműen sikeresen őriztük és erősítjük felsőoktatásunk európaiságát. Bízunk benne, hogy ez újra élvezni fogja a felsőoktatás-politika támogatását még akkor is, ha ezért felsőoktatásunknak olykor meg kell küzdenie.

A szintézis igénye: felsőoktatási stratégia

Egy országnak, mindenkori kormányának a felsőoktatás terén is kell legyen – legalább közép távú – stratégiája. Ideális helyzet, ha ez kormányciklusokon átívelő, társadalmi és politikai konszenzuson alapszik. A mi helyzetünk az 1990-es törvénymódosításkor és az 1993-as törvény elfogadásakor még ilyen volt, de már régóta nem ilyen: felsőoktatásunk „aktuális” jövőképe azóta igen gyakran változott.¹⁴

Az utóbbi néhány évben meglehetősen hektikus elképzelések és megfogalmazások jelentek meg koherens stratégia helyett. Fontos ezeket számon tartani, mert hozzájárultak a felsőoktatás egészében megjelenő feszültségekhez, ellentmondásokhoz, arra árnyékot vető társadalmi-politikai megítéléshez, kölcsönös elégedetlenségekhez. A magyar felsőoktatás egyelőre nincs mély válságban, sőt „a nemzetközi mezőnyben gyakran meglepően jól teljesít” – mondta Orbán Viktor miniszterelnök 2012-ben az MRK plénumán. Jelentős munkanélküliséggel küzdő társadalmunkban még mindig messze legkisebb a diplomás munkanélküliek aránya, és a MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézete szerint¹⁵ sem érdemes általánosságban túlkínálatról beszélni, hiszen a versenyszféra jelentősen eltérő igényeket támaszt az egyes végzettségek esetében.

14 1992-ben: *A magyar felsőoktatás fejlesztése 2000-ig* (Összefoglalás. Döntéselőkészítő javaslatok) – Kocsis Károly, Andorka Rudolf, Illyés Sándor, Michelberger Pál, Réthelyi Miklós, Róna-Tas András. Majd *Koncepció a felsőoktatás törvényi szabályozásához* – Király Tibor akadémikus, jogász professzor vezette munkacsoport. Ez az utóbbi koncepció döntő hányadában megjelent az 1993-as törvényben. Alapjaiban ma is vállalható lenne, ha nem jöttek volna újabb, részben indokolt elképzelések és váltások. 2004-ben miniszteri felkérésre készült a „*Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez*” c. (CSEFT) koncepció. A meglehetősen radikális változásokat tartalmazó dokumentumot a szféra nem tudta elfogadni, több lényegi elemét és megvalósítási módját opponálta, és végül a készítőket egy mértéktartó változatra készítette. 2011-ben: Széll Kálmán-terv.

15 http://www.gvi.hu/data/papers/diploma_2010_kiadvany_110322_.pdf

A magyar felsőoktatásban – sikerei mellett – természetesen voltak és vannak gondok, erről bőven szólt eddig az írás. Ma már azt is írhatjuk, hogy egyes gondok válságjeleket okoznak. Az okok kétfélek: részben általánosak, részben konkrétak.

Az általános okok: külsőként az oktatáspolitikai bizonytalanság a hogyan és a merre tovább kérdésében, más szóval a reális stratégia hiánya; a bizalom megcsappanása a kormányzat részéről (lásd pl. a redukált forrásokat, a korlátozott gazdálkodási lehetőségeket, az autonómia csökkentését, a kancellári rendszert); elemzés nélküli túlzó kritikák a munkaerőpiac néhány szereplőjétől; mindezek tükröződése a médiában és így lassan a közvéleményben is. Belsőként a szféra összefogásának és határozott képviselőitnek gyengesége (lásd MRK honlap); az intézmények közötti érdekelletétek erősödése; az önálló útkeresés hiánya és a status quo őrzésénél gyengébb hajlam és törekvés a szükséges változtatásokra.

A *konkrét* ok: az évek óta tartó drasztikus mértékű forráskivonások, amelyek élesen szemben állnak azzal, hogy a felsőoktatási befektetések megtérülése mind egyéni, mind társadalmi szinten hazánkban messze európai átlag fölötti, sőt az élmezőnybe tartozik. És szemben állnak azokkal a százmilliárdokkal, amiket rosszul és felelőtlenül gazdálkodó önkormányzatok, sportegyesületek és mások – lehet, hogy éppen a felsőoktatásból elvont összegekből – minden elvi alap nélkül kapnak.

A kialakult ellentmondásos, feszült helyzet, a kölcsönös elégedetlenségek egyre erősebben igényelték a kiút keresését. Hosszú várakozás és igény után 2013 nyarán jelent meg egy dokumentum a *Felsőoktatás átalakítása: stratégiai irányok, soron következő lépések* címmel. Nem nevezhető komplett stratégiának, csak stratégiai irányok és csak rövid távú lépések szerepelnek az írásban, de az adott helyzetben az előrelépés és a konszenzus lehetőségét ígérte. A bevezetőjében megfogalmazott alapelvek visszatérést mutattak egy olyan felfogáshoz, amit a felsőoktatás jelentősége a 21. században megkíván. Megállapítja, hogy a magyar felsőoktatásban a részvételi arány (20–25%) nemzetközi összehasonlításban alacsony. Azaz bármilyen visszafejlesztés nem reális alternatíva, csakis fejlesztésben kell gondolkodni.

A Széll Kálmán-terv bevezetőjének ellentmondva rögzíti, hogy a felsőoktatás nem „pénzköltő szektor”, hanem mind az egyén, mind a társadalom, mind a gazdasági növekedés, a nemzetközi versenyképesség és a nemzetgazdaság egésze szempontjából stratégiai jelentőségű ágazat. A tervezet következményeit tovább nem érdemes latolgatni, mert a (jogi háttér nélküli) „felsőoktatási kerekasztal” többségének támogatását élvezve (10 igen kontra az MKIK ellenvéleménye) ugyan 2013 novemberében a kormány elé került, de ott semmiben nem született publikus döntés. Ez érthetetlen meglepetésként érte a felsőoktatást, mert kész volt – legalábbis többségében – az esedékes változások végrehajtására. Maradt a bizonytalanság – merre és mikor van az előre?

Stratégiát eddig az új kormány sem készített, ám 2014 nyarán egy nagyon gyorsan lefuttatott törvénymódosítás rögzítette a kancellári rendszer bevezetését szeptember 1-i hatállyal, és mostantól ismét a szenátusok választhatják – az akadémiai kérdésekre korlátozott jogkörű – rektort. Gazdálkodási kérdésekben (s ezzel szervezet, létszám, képzési programok, beszerzések stb. tekintetében) a kancellár és a Fenntartói Testület kap döntési jogosítványokat. (Az már csak költői kérdés: miért csak a felsőoktatási intézmények kapnak kancellárokat, miért nem kapnak a sokkal nagyobb adósságokat felhalmozó önkormányzatok, cégek, kórházak, sportegyesületek?) Az is sajátos és meglepetésszerű leértékelése a felsőoktatásnak (benne

a habilitációnak), hogy mostantól – pályázat és testületi értékelések nélkül – már alapidplomával (azaz a klasszikus egyetemi diploma nélkül!) kaphatnak – felsőoktatáshoz nem értő testületek (MMA, MOB) javaslatára – művészek és kiváló sportolók egyetemi tanári címet.¹⁶ (Magyar középiskolában így nem taníthatnának.) A törvénymódosítás fontos eleme a duális képzés jogi hátterének megteremtése. Ez több szakmában gyakorlatias előrelépést ígér, de a felsőoktatásban számos képzési terület van, ahol ez nem releváns. A törvénymódosítás „egyébként” úgy került a Parlament elé, hogy a múlt évben még fontosnak látszó kerekasztal hozzá sem szólhatott (más sem), de – ilyen a mai helyzet – utólag sem nyilvánított véleményt. Most van ígéret a minisztériumtól és igény a felsőoktatásban arra, hogy a következőkben előzetes jogszabályi egyeztetések lesznek/legyenek. Az itt leírtak szerint legalább tíz fontos területen szükséges tárgyalni, sikereket elérni és gondokat megoldani. Amihez természetesen kiérlelt, megvitatt, kölcsönösen elfogadott stratégia kell.¹⁷

Epilógus

Ha a magyar társadalom, élén a politikai, gazdasági, értelmiségi elittel nem ismeri fel és nem ismeri el sokoldalú támogatással a felsőoktatás jelentőségét, ha a felsőoktatás nem elég erős érdekei érvényesítésében, és nem elég következetes értékei védelmében, ha nincs világos, átlátható, széles körben megvitatt és társadalmilag elfogadott kormányzati stratégia, ha nem látjuk, hogy mikor és mennyivel fektet be ismét többet, legalább a szükségeset az egyén és a közösség a jövőjét alakító felsőoktatásba, akkor nem kell egy emberöltő sem ahhoz, hogy a kisebb-nagyobb gondok helyett valóban kudarcokról szóljon a következő visszatekintés: a felsőoktatás és a társadalom együttes kudarcáról. Ennek elkerülése – kudarcok helyett sikerek elérése – sok-sok egyén és az egész magyar társadalom közös érdeke.

Hivatkozások

Polónyi I. (2013): *Az aranykor vége*. Gondolat Kiadó, Budapest.

---

16 Az Akadémia is megkapta ezt a jogot, de elnöke egyértelműen és nagyon korrektül jelezte: az MTA nem kíván a felsőoktatás értékrendjébe és autonómiájába beleavatkozni.

17 Tanulságos lenne ehhez most minden oldalnak végig gondolni a Bologna-rendszer bevezetésének „kiérlelt, megvitatt és kölcsönösen elfogadott” módját és következményeit. Ismétlünk vagy tanulunk?